

EKOLOŠKI KRIMINALITET

Apstrakt: U ovom radu, autor je nastojao da fenomen ekološkog kriminaliteta prikaže sa društvenog, uzročno-kauzalnog aspekta. Istovremeno, rad ne pledira da društvene osnove ekološkog kriminaliteta obeleži kao jedine i apsolutne, tj. rad nije rezultat monofaktorskog pristupa problemu, već pokušaj da se ukaže na društveno strukturisane uslove i uzroke odnosnog kriminaliteta, naročito izdvajajući ekonomski, industrijski i kulturalno-sociološki kauzalni aspekt. U tom smislu je i materije izložena, oslanjajući se na tripartitnu podelu uslova i uzroka, u skladu sa osnovnim karakteristikama svake od pomenutih društvenih kategorija. Ipak, na samom početku, dat je nešto opširniji uvod u temu, sa ciljem da stvori osnovu za čitanje daljeg teksta i razradu materije. U njemu su izložena određena teorijska shvatanja samog pojma ekološkog kriminaliteta, ali i učinjena određena terminološka objašnjenja radi otklanjanja eventualnih nejasnoća jezičke prirode.

Na nekoliko mesta je ukazivano na globalni značaj koji ekološki kriminalitet danas ima, kao i na stanje razvoja integrisanja odnosno pojave, u ključna društvena pitanja, naročito od druge polovine XX veka. U tu svrhu razmatrana je normativna strana problema, naročito uvidom u krivičnopravne odredbe, ali one odredbe koje sadrže ratifikovani međunarodni dokumenti.

Osnovna hipoteza, koja je u radu promatrana je da na fenomen ekološkog kriminaliteta jednako utiču svi, u radu, razmatrani društveni uslovi i uzroci, te da je rešavanju problema iz domena ekološkog kriminaliteta neophodno prići na multidisciplinarni i interdisciplinarni način, primenom triangulacionih metoda. Takođe, razmatrane su i mogućnosti, pre svega profilaktičkog delovanja, u cilju suzbijanja ekološkog kriminaliteta, a u vezi sa tim, neposredno pred zaključna razmišljanja, dat je uvid u moguće i očekivane načine ponašanja aktivnih subjekata ekološkog kriminaliteta, pre svega sa kriminološkog aspekta.

Ključne reči: ekologija, kriminalitet, uzroci, uslovi, društvene kategorije, kriminologija.

1. UVODNA RAZMATRANJA I OPŠTI POJAM EKOLOŠKOG KRIMINALITETA

U skladu sa epistemološkim pravilom: „Ako se tvrdi da je uzrok neke pojave sve, onda to istovremeno znači i ništa.“¹, u ovom radu će biti razmatrani isključivo eklatantni društveni uslovi i uzroci ekološkog kriminaliteta. Ostavljajući po strani određeni značaj i ostalih društvenih uticaja, ali i individualnih uzroka, kao što su biološki ili psihološki, koji u određenim teorijskim konceptima predstavljaju primarne uzroke za objašnjavanje kriminalnog ponašanja, rad ne promovise monofaktorski pristup eksplicaciji uzroka ekološkog kriminaliteta u smislu apsolutizacije društvenih faktora, već analizira kauzalitet društvenih kategorija, pre svega industrije, ekonomije i kulture sa jedne i vršenja zločina koji se mogu svrstati pod pojam ekološkog kriminaliteta, sa druge strane.

Uprkos sve većem integrisanju rešavanja ovog međudržavnog i nadnacionalnog pitanja u korpus nacionalnih propisa i međunarodnih pravnih akata i nesumnjive aktuelizacije ove teme, u teoriji i postojećoj literaturi se do kraja 20. veka nije mogla naći opšta definicija eko-

* dobitnik druge nagrade na IV nagradnom tematu Sekcije za kriminologiju Srpskog udruženja za krivičnopravnu teoriju i praksu na temu „Ekološki kriminalitet“

1 Ignjatović Dj., *Kriminologija*, Beograd 2011, str. 92.

loškog kriminaliteta, „... iako se sam ovaj pojam, poput aksioma, koristi preko 20 godina.“² Pojedini autori koji su se bavili ovim pitanjem ponudili su svoja obrazloženja pomenutog teorijskog lutanja u traženju odgovarajuće, opšte definicije ekološkog kriminaliteta, a čini se da je najadekvatnije ono koje ističe „...u svetu usvojenu praksu jednostavnog nabiranja onoga što se smatra ekološkim kriminalitetom.“³ Takva praksa *per se* nije uvek i pogrešna, ali praveći distinkciju između normi koje su formulisane isključivo radi zaštite nekog ekološkog zaštitnog objekta i onih kojima je primarni cilj zaštita nekog drugog zaštitnog objekta u krivično-pravnom smislu, ali koje mogu sekundarno štiti i neki ekološki zaštitni objekt, nailazimo na teškoće, jer se u postupku određivanja opšte definicije ekološkog kriminaliteta, obuhvatanjem onih normi koje sekundarno štite ekološki zaštitni objekt povređuje već postojeća i u teoriji prihvaćena klasifikacija, dok bi njihovo izostavljanje vodilo do nepotpunog promatranja i shodno tome, dovelo do formulisanja nepotpune opšte definicije ekološkog kriminaliteta. Otuda proizilazi da definicija ekološkog kriminaliteta može biti data u svom užem i širem smislu. U prvom slučaju, ekološki kriminalitet obuhvatiće sva ona krivična dela, u našoj teoriji nazvana i prava ekološka krivična dela⁴, koja primarno štite ekološke vrednosti kao što su: vazduh, zemljište, voda, biljni i životinjski svet, a *contrario* ekološki kriminalitet u širem smislu⁵ čine i ona krivična dela koja su prvenstveno namenjena zaštititi nekih drugih vrednosti, ali koja mogu u konkretnoj situaciji služiti zaštititi nekih, već pomenutih ekoloških dobara. Takva dela se u našoj literaturi nazivaju nepravna ekološka krivična dela⁶ Naša teorija poznaje i kategoriju sporednih ekoloških krivičnih dela⁷ koja nisu normirana u važećem Krivičnom zakoniku, već u drugim posebnim zakonima koji čine tzv. dopunsko krivično zakonodavstvo⁸. Dodatnu poteškoću svakako predstavlja i činjenica da postoje i oni akti koji po svojoj sadržini, *de facto*, jesu ekološki štetna činjenja i propuštanja, ali iz nekih razloga nisu inkriminisana, što, nesumnjivo, stvara problem i prilikom statističkog praćenja odnosne pojave, jer se Republički zavod za statistiku, kao osnovni izvor statističkih podataka rukovodi zvaničnim podacima, što dalje implicira da predmet takve statističke obrade mogu biti samo činjenice predviđene i normirane zakonskim ili, što je ređi slučaj, podzakonskim odredbama. Dakle, korišćenje statističkog metoda u ovom slučaju podrazumeva institucionalistički stav prema pomenutom kriminološkom metodu.

Konačno, radi otklanjanja nekih terminoloških nejasnoća, potrebno je i ponaosob definisati i pojmove poput kriminaliteta i ekologije. Definicija kriminaliteta kao ukupnosti svih zločina u određenom vremenu i prostoru⁹, čini se kao najprihvaćenija u naučnim krugovima. Ipak, potrebno je na ovom mestu učiniti i napomenu u pogledu zločina kao samostalno posmatranog pojma. Naime, on se u teoriji definiše u užem i širem smislu¹⁰, što ima suštinske implikacije na sagledavanje odnosne teme. U užem smislu, pojam zločina obuhvatio bi samo dela koja predstavljaju kršenje krivičnihopravnih normi i time eliminisao razmatranje ostalih delikata poput prekršaja i privrednih prestupa. U ovom radu pretežno je

2 Joldžić V., *Ekološki kriminalitet*, doktorska disertacija, Beograd, str. 24.

3 *Ibidem*, str. 25.

4 Jovašević D., *Ekološki kriminalitet u Srbiji*, u: Dimitrijević P., i Stojanović N., (ur.), *Ekologija i pravo*, Niš 2011. str. 225–255.

5 Joldžić V., *op. cit.*, str. 28.

6 Jovašević D., *op. cit.*, str. 225–255.

7 *Ibidem*.

8 Zakoni Republike Srbije koji predviđaju sporedna ekološka krivična dela su: Zakon o zdravlju bilja, Zakon o sredstvima za zaštitu bilja i Zakon o genetički modifikovanim organizmima, svi pomenuti zakoni doneti su 2009. god.

9 Ignjatović Đ., *op. cit.*, str. 22.

10 *Ibidem*, str. 24.

zastupana uža koncepcija pojma zločin, s tim da su radi šire vizure sagledavanja ekološkog kriminaliteta paralelno sa ekološkim krivičnim delima razmatrani i ostali ekološki delikti kao „sveukupnost ljudskih ponašanja kojima se povređuju ili ugrožavaju društvene vrednosti koje određuju uslove za čuvanje, unapređenje i zaštitu životne i radne sredine čoveka“¹¹. Uvođenje krivičnopravne odgovornosti za pravna lica¹² 2008. godine obogaćuje užu koncepciju zločina dajući svojstva krivičnog dela protivpravnom u zakonu određenom činjenju i propuštanju pravnih lica.

Ekologija se najčešće definiše kao nauka o „celini neprekidne interakcije živog i neživog na planeti“¹³ ili „nauka čiji je predmet proučavanja odnosa živih bića prema njihovoj sredini, njihov međusobni odnos u sredini i uticaj sredine na živa bića“¹⁴.

Ekološki kriminalitet čine svi oni zločini upereni neposredno (sva krivična dela iz glave XXIV KZ Republike Srbije) protiv nekog ekološkog dobra, ali i oni koji posredno, sekundarno, (nepravna ekološka krivična dela) ostvaruju negativne ekološke posledice.

Zločini koji se mogu podvesti pod ekološki kriminalitet uglavnom predstavljaju sredstvo za ostvarivanje imovinskog interesa, a u prilog tezi o dominantnom imovinskom elementu u ekološkom kriminalitetu ide i činjenica da ekološki kriminalitet ima mnoge karakteristike podvrsta imovinskog kriminaliteta, kao što su: kriminalitet belog okovratnika, kriminalitet korporacija i organizovani kriminalitet. Štaviše, među najčešća dela belog okovratnika ubrajaju se ona koje se odnose na kršenje propisa o kvalitetu hrane i nedozvoljeno zagađivanje čovekove okoline¹⁵, što, svakako potpada pod pojam ekološkog kriminaliteta. Izuzetak od uočenog imovinskog motiva prilikom vršenja zločina uperenih protiv kakvih ekoloških dobara, jesu učinjena ekološka krivična dela u vezi sa ratnim sukobima. U tom smislu, negativne ekološke posledice su propratnog karaktera, i više su posledica vojnih strategija i ciljeva.

Posledice ekoloških krivičnih dela po pravilu su temporalnog karaktera, što znači da se njihovo negativno dejstvo ne primećuje momentalno. U vezi sa tim, često su radi otkrivanja posledica ekoloških krivičnih dela potrebna razna merenja i ispitivanja koja iziskuju korišćenje određenih tehnoloških sredstava kao i posedovanje stručnog znanja. Takvo stanje stvari dodatno otežava otkrivanje ekološki štetnih dela protivnih krivičnopravnim normama.

2. UZROCI EKOLOŠKOG KRIMINALITETA

Na prvi pomen uzroka ekološkog kriminaliteta u laičkoj svesti se intuitivno javlja pomisao na vrtoglavi razvoj industrijske proizvodnje, naročito od sredine prošlog veka, želja privrednih subjekata za ostvarivanjem što većeg profita, kulturološki obrasci itd., što se ne može odbaciti kao netačno, ali svaka nauka, pa tako i kriminologija, pledira da svoja objašnjenja kauzaliteta između određenih pojava, ponudi na osnovu sistematski i metodički prikupljenih znanja. U tom smislu, potrebno je svaku tvrdnju u vezi sa odgovorom na pitanje – šta je uzrok ekološkog kriminaliteta –, posmatrati kroz prizmu teorijskih okvira¹⁶, što znači sagledati ih u kontekstu sistematizovanih ideja koje teže da objasne kriminalitet uop-

11 Jovašević D., *op. cit.*, str. 225–255.

12 Zakon o odgovornosti pravnih lica za krivična dela, („Sl. Glasnik RS“, br. 97/2008).

13 Lilić. S., u saradnji sa Drenovak M., *Ekološko pravo*, Beograd 2010. str. 15.

14 Konstantinović – Vilić S., Žunić N., *Ekofeminizam – razumevanje odnosa feminizma i ekologije*, u: Dimitrijević P., i Stojanović N., (ur.), *Ekologija i pravo*, Niš 2011, str. 23–39.

15 Ignjatović Đ., *op. cit.*, str. 111.

16 Teorije korišćene u ovom radu preuzete su iz: Ignjatović Đ., *Teorije u kriminologiji*, Beograd 2009.

šte, a naravno da, analogno pravnom načelu „ko može više, može i manje“, mogu objasniti i ekološki kriminalitet, kao jedan segment celine.

2.1. Ekonomska uslovljenost

Većina naših autora koji su se bavili ovom problematikom u drugoj polovini prošlog veka, isticali su značaj ekonomskog faktora kao primarnog, smatrajući ga osnovom ekološkog kriminaliteta. Pre bilo kakvog upuštanja u dalje analiziranje ekonomskih uticaja na ekološki kriminalitet, neophodno je istaći da u stvaranju negativnih posledica po ekološka dobra, u najvećem delu participiraju pravna lica kao privredni subjekti, i to ne u kvantitativnom smislu, jer se ekološki štetna ponašanja pojedinaca, tj. fizičkih lica u većoj meri pojavljuju u pravosudnim statistikama, već u kvalitativnom smislu. Činjenica je da ekološki štetne aktivnosti ili neaktivnosti privrednih subjekata kao pravnih lica, a naročito onih čija se delatnost može podvesti pod tzv. „tešku industriju“, generiše veći intenzitet ugrožavanja, povrede ili uništenja nekog ekološkog dobra u manjoj jedinici vremena. U našoj teoriji, pojedini autori su dodatno produbili ovaj stav, konstatujući da je zakonodavac „...posebnu pažnju posvetio ponašanju odgovornih lica unutar pravnih lica, a pre svega, mada ne i samo, privrednih subjekata.“¹⁷ Zbog toga će najveći segment razmatranja skupa ekonomskih uzroka ekološkog kriminaliteta biti analiziran kroz prizmu poslovanja privrednih pravnih lica. Shodno teoriji istorijskog materijalizma¹⁸, inicijalni momenat nastanka svih pojava oblika kriminaliteta jeste prerastanje „...iz rodovskog i besklasnog u klasno društvo“¹⁹. Upravo je u jednom klasnom društvu, ekonomski faktor, jedan od onih koji predstavljaju kriterijum razvrstavanja klasa ili društvenih grupa. U tom smislu neophodno je napomenuti „tri hijerarhijske lestvice“ stratifikacijskog modela društvene strukture (Maks Veber) čiji jedan deo, pored političke i kulturne, čini i ekonomska²⁰. Uzimajući u obzir klasnu stratifikaciju društva, jasno je da najviša klasa sa sobom nosi i najveće privilegije i društvene mogućnosti, usled čega oni koji su unutar nje, teže da svoj položaj sačuvaju, dok oni izvan nje u najvećem broju slučajeva, gravitiraju ka njoj.

Analizirajući etiologiju ekološkog kriminaliteta u okvirima ekonomskih uslova, potrebno je odrediti osnovni ekonomski motiv i razlog vršenja mnogih, pa tako i ekoloških krivičnih dela. Svakako da je to profit,²¹ koji može biti shvaćen i kao nagrada (pozitivno pojačavanje) koja predstavlja motiv za vršenje ekoloških zločina u skladu sa teorijom društvenog učenja²² (Ronald Ejker). U skladu sa teorijom društvenog pritiska²³ (Robert Merton), vršenje ekoloških zločina usled težnje za ostvarivanjem profita, objašnjava se suprotnošću između dominantnim kulturnim obrascima nametnutih ciljeva i nemogućnosti njihovih ostvarivanja legalnim sredstvima. U uslovima današnje prevlasti kapitalističkog kulturnog i društvenog obrasca u odnosu na ostale, jasno je da se ostvarivanje profita može shvatiti kao nametnuti cilj, koji je lakše ostvariti nepoštovanjem određenih propisa kao što su oni koji obavezuju na ugradnju filtera, prečišćivača i mnogih drugih redukcionih aparata. Ukoliko se osvrnemo na formulaciju naših pozitivnih odredbi koje normiraju ovu materiju, a takva je situacija i u gotovo svim svetskim zakonodavstvima, primetićemo dve vrste dužnosti u vezi sa odnosnom materijom. Prva je preventivnog karaktera i predstavlja izbegavanje o svom

17 Joldžić V., *op. cit.*, str. 119.

18 Ignjatović Đ. (2009), *op. cit.*, str. 62.

19 Joldžić V., *op. cit.*, str. 117.

20 Mitrović M., Bovan S., *Osnovi sociologije prava*, Beograd 2013, str. 107.

21 Joldžić V., *op. cit.*, str. 120.

22 Ignjatović Đ. (2009), *op. cit.*, str. 80–83.

23 *Ibidem*.

trošku, štetnih posledica, ugradnjom filtera i sličnih uređaja i tome slično.²⁴ Druga grupa dužnosti odnosi se na obavezno otklanjanja nanete štete po principu materijalne odgovornosti. Jasno je da je u oba slučaja neophodno odreći se određenih materijalnih sredstava ili izvesnog budućeg prihoda što, naravno, nije u interesu niti jednog *homo economicus*-a. Ugradnja filtera, zaštitnih uređaja, redukcionih aparata, ali i njihovo redovno održavanje kao i popravka, iziskuju određene troškove koji će ostvariti svoj efekat na cenu finalnog proizvoda, a preko nje i na profit. Ukoliko se pomenuti troškovi uračunaju u cenu finalnog proizvoda, to će dovesti do rasta te cene, što dalje implicira manju konkurentnost tog proizvoda na tržištu. Druga mogućnost je da se zadrži konkurentna cena, ali će u svakom slučaju epilog biti isti, a to je manji profit,²⁵ što racionalnom ekonomskom subjektu, svakako, nije interes.

Može se govoriti i o ekonomskom uzroku ekološkog kriminaliteta iz ugla države, a ne samo privrednih subjekata, tj. o načinima na koje država svesno ili nesvesno stimuliše aktuelne i potencijalne učinioce, pre svega, ekoloških krivičnih dela, a potom i delikata. Naime, sankcijama zbog kršenja prethodno pomenutih propisa, daleko su izloženiji, pored fizičkih lica i pravna lica sa privrednom delatnošću, koja ne posluju sa velikim приходima, ne zapošljavaju veliki broj ljudi i čija delatnost nije od vitalnog značaja za funkcionisanje jednog društva. Jednostavno, često i oštro sankcionisanje privrednih giganta, ugrozilo bi njihovo poslovanje, a samim tim i radnu egzistenciju velikog broja zaposlenih u takvim sistemima, što bi vodilo ka većoj stopi nezaposlenosti i otvaranju čitavog niza socijalno-ekonomskih pitanja, koja, *de facto* jesu veliki pritisak na svaku državnu vlast. Takođe, gledano iz ugla državne vlasti, daleko je isplativije progledati kroz prste i tolerisati, ponekad i flagrantno, kršenje relevantnih propisa koji štite kakvo ekološko dobro od strane velikih privrednih sistema koji na ime poreske obaveze u državni budžet uplaćuju velika novčana sredstva, nego striktno primenjivati pravne norme koje bi, eventualno, mogle voditi i ka prestanku takvog pravnog lica. Veoma je značajna i vrsta delatnosti, jer će i u tom slučaju ekološki interes biti potisnut u želji da se stanje u državi učini funkcionalnim²⁶. Može se zaključiti dakle, da veći privredni sistemi u prethodno pomenutom smisli, ali i njihova odgovorna lica, imaju neku vrstu „faktičkog imuniteta“²⁷

Udeo pojedinaca, ali ne u smislu odgovornih lica unutar pravnih lica, već fizičkih lica, takođe treba obuhvatiti prilikom izlaganja o ekonomskom skupu uzroka ekološkog kriminaliteta, jer, iako je u prethodnom delu teksta konstatovano da u stvaranju negativnih posledica po ekološka dobra u većoj meri učestvuju privredni subjekti kao pravna lica, to ne znači da ekološka krivična dela i delikte pojedinaca treba zanemariti. Šta više, uzimajući u obzir zvanične podatke državnih organa²⁸, očigledno je da se u ukupnom broju prijavljenih ekoloških krivičnih dela, najveći broj odnosi na ona čiji je izvršilac u redovnim slučajevima fizičko lice²⁹, što samo ukazuje veći stepen dostupnosti takvih lica pravosudnim organima.

24 Joldžić V., *op. cit.*, str. 121.

25 *Ibidem*, str. 120.

26 Uzmimo za primer mogućnost da prilikom iskopavanja uglja određeni elektro-privredni gigant krši neku krivično-pravnu normu usmerenu na zaštitu kakve ekološke vrednosti. Postoji izvesna mogućnost da bi *stricto iuris* ponašanje državne vlasti ugrozilo poslovanje tog privrednog sistema, a samim tim i distribuciju električne energije koja svakako jeste od vitalne važnosti.

27 Ignjatović Đ., *op. cit.*, str. 111.

28 Čavoški A., Trajković D., *Analiza statističkih podataka o kaznenopravnoj zaštiti životne sredine u Srbiji*, Beograd 2011.

29 Tako je prema podacima prikupljenih u okviru Analize statističkih podataka o kaznenopravnoj zaštiti životne sredine u Srbiji, 2009. i 2010. godinu, najčešće podnošena prijava za krivično delo

Konačno, kao odgovor ekonomski motivisanim učiniocima, u svetu je razrađena praksa uvođenja ekoloških poreza. Ekološki porezi su ekonomski instrument za suzbijanje ekološkog kriminaliteta, primenjiv, pre svega, na pravna lica. Strategija uvođenja ekoloških poreza podrazumeva da oni preuzimaju funkciju cena koje u okviru tržišta regulišu tržišne odnose.³⁰ Ovaj ekonomski instrument zasnovan je na tezi o postojanju negativnih eksternih efekata, koji moraju biti uključeni u tržišnu cenu proizvoda ili aktivnosti koja štetno utiče na ekološku ravnotežu u prirodi,³¹ čime bi oni, svakako bili umanjeni.

2.2. *Kauzalna veza ekološkog kriminaliteta sa industrijsko-tehnološkim razvojem*

Inicijalna euforija koja je obuzela društvo nakon industrijske revolucije, nije ostavljala prostora za skepticizam i sagledavanje negativnih aspekata potpune transformacije proizvodnog sistema. Naravno da je u ono vreme bilo teško zamisliti do kakvih sve štetnih uticaja može doći usled nedostatka razvijene ekološke svesti, koja se, do pojave prvih ekoloških katastrofa, svodila na tradicionalnu svest o očuvanju i poštovanju prirode kao takve, ali bez empirijske osnove, tj. iskustvenog doživljaja kakve ekološke katastrofe. Ekološka svest u modernom smislu i nije mogla postojati, jer se čovek u vreme pre industrijske revolucije i neposredno nakon nje nije susretao sa većim, veštački izazvanim prirodnim katastrofama i ekološkim kriminalitetom uopšte, u smislu u kojem se danas susreće. Jednostavno, nije mogao shvatiti do kakvih sve posledica mogu dovesti dela, danas svrstana pod pojam ekološkog kriminaliteta.

Ukupna industrijska proizvodnja je „u vremenu od 1950.–1975. godine uvećana za približno pet puta“³², a danas je tendencija razvoja iste još dinamičnija. Takva tendencija podrazumeva povećanu potrošnju sirovina i energije, koja nužno vodi ka remećenju prirodnog balansa. Znatno deo materije koja je uneta u proizvodni proces „ne završava kao formirano i trajno korišćeno dobro“³³, već se vraća u ekosferu, negativno utičući na prirodnu ravnotežu. Osnovni motiv industrijskog načina proizvodnje i primene nove tehnologije nesumnjivo je ekonomske prirode, što ukazuje na jaku međusobnu povezanost ekonomskih i industrijsko-tehnoloških uzroka ekološkog kriminaliteta. Otuda pojedini autori naglašavaju da je suprotstavljanje ekološkom kriminalitetu ekonomski, a ne tehnološki problem.³⁴ Korišćenje raznovrsnih veštačkih supstituta prirodnih materijala i resursa, što je karakteristika novog proizvodnog koncepta, daleko je jeftinije i proizvođačima obezbeđuje veći profit. Naime, svaki ekonomski racionalan proizvođač teži niskim troškovima proizvodnje, koji, zapravo dovode do masovnog korišćenja antropogenih materijala umesto prirodnih. Problem je u tome što ti supstituti ne mogu na odgovarajući način biti asimilovani u prirodi i upravo ta nerazgradivost inicira štetne posledice. Sledstveno tome, autor nikako ne podstiče smanjenje tehnološkog progresa i inovativne delatnosti u tom sektoru, već ukazuje na neophodnost uzimanja u obzir i ekoloških kriterijuma i ciljeva u pomenutim procesima. „Zbog toga se novi pristup razvoju mora zasnivati na novoj percepciji nauke i tehnologije i dominantno u

pustošenje šuma (čl. 274 KZ), zatim šumska krađa (čl. 275 KZ), nezakonit lov (čl. 276 KZ), nezakonit ribolov (čl. 277 KZ) i ubijanje i zlostavljanje životinja (čl. 269 KZ)

30 Lončarević – Horvat O., *Pravna prosudba ekoloških poreza*, u: Dimitrijević P., i Stojanović N., (ur.), *Ekologija i pravo*, Niš 2011. str. 629–645.

31 Ilić – Popov G., *Ekološki porezi*, str 28.

32 Joldžić V., *op. cit.*, str. 124.

33 *Ibidem*, str. 124.

34 *Ibidem*, str. 125.

okviru nove ekološke, umesto dosadašnje tehno-ekonomske paradigme³⁵ Potrebno je, prema novom konceptu održivog razvoja, izvršiti optimizaciju odnosa tehnologije, ekonomije, tj. društva uopšte sa prirodom, ali uzimajući u obzir ekološke kriterijume.³⁶

Analizirajući tehnološki progres, koji je u svakom slučaju inherentan industrijskom načinu proizvodnje, na taj način što tekovine savremene tehnologije predstavljaju neku vrstu instrumenta industrijske proizvodnje, dolazi do izražaja njena kontradiktornost. Ta kontradiktornost koja je ujedno i specifikum industrijsko-tehnološkog skupa faktora ekološkog kriminaliteta, ogleda se u tome što savremenu tehnologiju apostrofiranu kao jedan od uzroka ekološkog kriminaliteta možemo posmatrati i kao mogućnost za preventivno delovanje na ekološki štetne posledice ili za njihovo otklanjanje. Dakle, stiče se utisak da se tehnologija u odnosu na ekološki štetne posledice bori sama protiv sebe i da je u situaciji da neprestano razvija načine za neutralizaciju svojih štetnih efekta

2.3. Kulturološki uticaji

Statistički pokazatelji³⁷ koji se odnose na države sa najvećim stepenom zagađenja vazduha³⁸, najvećim udelom industrijske u ukupnoj proizvodnji³⁹ i one sa najvećim BDP⁴⁰ ukazuju na određene nepravilnosti, što objašnjavanje uzroka ekološkog kriminaliteta čini još kompleksnijim. Ukoliko smo definisali ekonomsku i industrijsko-tehnološku osnovu kao dva primarna uzroka ekološkog kriminaliteta, očekivano bi bilo da se zemlje sa najrazvijenijom industrijskom proizvodnjom i najvišim BDP pojavljuju i kao one sa najvećim stepenom zagađenja bilo kog dela svog ekososa. Korišćenjem komparativnog metoda i uzimanjem u obzir statistički prikazanog stanja stvari, jasno je da to nije tako. Razlog takve diskrepancije trebalo bi potražiti u odnosu čoveka prema „skupu svih duhovnih i materijalnih tvorevina ljudskog društvenog rada i delovanja koje predstavljaju vrednost za čoveka“⁴¹, tj. odnosu čoveka prema određenim kulturološkim kategorijama. Dakle, sagledavanje ekoloških delikata u najširem smislu i sa kulturološkog aspekta, upotpunjava eksplikaciju kauzalnosti ekološkog kriminaliteta i društvenih kategorija, nerazmatranih prilikom analize ekonomske determinante i industrijsko-tehnološkog razvoja. Kulturalne kriminološke teorije specifične su po tome što zločin i njegovu kontrolu sagledavaju kao kulturni fenomen⁴², tj. ne postavljaju kao ključno kriminološko pitanje „šta je zločin i koji su njegovi uzroci“⁴³, već predstavu o zločinu stvorenu, pre svega, u masovnim medijima. Dakle, iako pobornici ovakvih ideja svesno odbacuju težnju za otkrivanjem uzroka kriminaliteta, oni svakako, na posredan način, ukazuju na kauzalnost određenih kulturoloških kategorija i kriminaliteta. Radi otklanjanja terminoloških nejasnoća potrebno je istaći da kultura shvaćena u širem smislu, obuhvata i

35 Cifrić I., *Socijalna ekologija – prilozi zasnivanju discipline*, Zagreb 1989.

36 Pokrajac S., *Tehnologija i koncepcija održivog razvoja*, *Ekonomski anali*, Beograd 1999, str. 9.

37 U prvih pet zemalja sa najzagađenijim vazduhom nalaze se redom od najvećeg ka manjem stepenu zagađenja Pakistan, Katar, Avganistan, Bangladeš i Iran. Kina predvodi države sa najrazvijenijom industrijskom proizvodnjom, a slede je SAD, Japan, Nemačka i Rusija Najveći BDP per capita ima Katar, a slede Luksemburg, UAE i Singapur.

38 <http://www.news.com.au/travel/world-travel/countries-with-the-worst-air-pollution-ranked-by-world-health-organisation/story-e6frfqai-1227040198863>, (16.11.2014)

39 <http://en.wikipedia.org/wiki/Industry> (16.11.2014)

40 <http://www.vesti-online.com/Stampano-izdanje/08-01-2012/Top-lista/192789/Najbogatije-drzave-na-svetu/print>, (16.11.2014)

41 Mitrovic M., Bovan S., *op. cit.*, str. 167.

42 Ignjatović Đ. (2009), *op. cit.*

43 *Ibidem.*

ekonomiju kao i industriju i tehnologiju, kojima je u radu ipak dat samostalan značaj usled opšte naučne saglasnosti o njihovom dominantnom uticaju na ekološki kriminalitet u odnosu na neke druge kulturološko-društvene kategorije.

Odnos ljudi prema ekološkom kriminalitetu i strategijama njegovog suzbijanja, može se pratiti kroz više faza, a sve one se odnose na transformaciju shvatanja ekološkog kriminaliteta od lokalnog ka globalnom fenomenu.

Činjenica da se na listi država sa najvećim stepenom zagađenosti vazduha nalaze države koje su se razvijale uz državnu vlast koja je uslovljavala ekonomske, privredne i sve ostale društvene odnose koji predstavljaju antipod onih koji su iznedrili kapitalizam i industrijsku revoluciju, ukazuje na prvobitnu strategiju industrijski i ekonomski razvijenih zemalja da sve one proizvodne procese koji štetno utiču na okolinu obavljaju daleko od svojih teritorija. To su činile tzv. „transferom tehnologije“. On se može shvatiti i kao jedan oblik opšte društvene globalizacije, koja je na snazi već nekoliko decenija. „Najčešće se radi o izvozu tehnologija industrijski razvijenih zemalja severne hemisfere u zemlje nerazvijenog juga, po pravilu bivše kolonije“⁴⁴, odnosno „Nove i čiste tehnologije uvode se u razvijenim zemljama, ali se stare „prljave“ privredne grane (rudarstvo, energetika, brodogradnja, metalurgija, teška, hemijska, tekstilna i druga industrije) sele u nerazvijene delove sveta“⁴⁵. Može se zaključiti da je ovakav pristup bio prvi stadijum u rešavanju ekoloških problema, karakterističan po tome što je delovao na lokalnom nivou i što su ga, razume se, primenjivale ekonomski i industrijski razvijene države. Ovakav pristup vezan je za razvoj ekološke svesti u društvu, jer je i ona morala proći razvojni put od lokalnog ka globalnom. „Činjenica je da danas u svetu postoje brojne i veoma značajne regionalne razlike u stepenu ugroženosti životne sredine, ali bez obzira na to planovi, programi i akcije njene zaštite i unapređenja predstavljaju globalni problem, tj. problem cele planete i savremenog čovečanstva.“⁴⁶ U periodu nakon Drugog svetskog rata u mnogim nerazvijenim zemljama koje danas imaju visok nivo zagađenosti životne sredine otvarani su razni proizvodni kompleksi od strane razvijenih država ili njihovih preduzeća čija se delatnost, gotovo bez izuzetka, može svrstati pod tzv. prljavu ili tešku industriju, bez poštovanja bilo kakvih ekoloških standarda. Naravno da je motiv ovakvog poslovanja ekonomske prirode, a to je prodor na tržište tih nerazvijenih država i ostvarivanje bolje pozicije u međudržavnoj trgovini, ali činjenica da su nove i čiste tehnologije uvođene ili zadržavane u ekonomski i industrijski dominantnim zemljama, nesumnjivo ukazuje na ekološki *ratio*. Ideja koja se zasnivala na izmeštanju zagađujućih proizvodnih delatnosti daleko od svoje teritorije, ne odričući se profita koji one donose, ubrzo se pokazala kao neodrživa. Razvoj, pre svega prirodnih nauka, samim tim i ekološke svesti u društvu, definiše globalni karakter ekološkog kriminaliteta, što je uslovljavalo etabliranje nove strategije u rešavanju ekološkog pitanja. Ona je oličena u formulisanju zajedničke ekološke politike izražene u nizu konvencija i konferencija koje su se počele održavati početkom 70-ih godina 20. veka. U našoj literaturi se naročito ističe uticaj održavanja velikih svetskih konferencija na podizanje svesti javnosti o ekološkim pitanjima. Analizom sadržaja međunarodnih ekoloških konvencija se u velikoj meri otkriva šta se smatralo najvećom pretnjom po ekološka dobra, koje su to ekološke vrednosti bile najugroženije, ali i predložene načine za suzbijanje ekološkog kriminaliteta. Period početka 8. decenije 19. veka od nemerljive je važnosti za odnos društva prema ekološkim problemima, jer su u tom periodu osnovane i prve međunarodne organizacije ekoloških aktivista, što, takođe svedoči o porastu tzv. ekološke svesti. Ona obuhvata saznanje o tome da se prirodni resursi na različite načine oštećuju i iscrpljuju, da će ubuduće biti teško živeti na zdrav i bezbedan način, te da se modernizaciji života mora

44 Kosanović S., *Ekološki kriminalitet*, Pravni fakultet univerziteta Union u Beogradu, Beograd 2009.

45 Lilić S., u saradnji sa Drenovak M., *op. cit.*

46 Bataveljić D., *Obnovljivi izvori energije – alternativa koja budi nadu – u: Dimitrijević P., i Stojanović N., (ur.), Ekologija i pravo*, Niš 2011. str. 53–71.

pristupiti na način koji garantuje uslove za održanje egzistencije.⁴⁷ Ipak, negde je i dalje приметna prevlast ekonomskog u odnosu na ekološko razmišljanje o čemu svedoče brojni slučajevi neslaganja prilikom definisanja međunarodnih osnovnih principa ekološkopravne zaštite i strategije suzbijanja ekološkog kriminaliteta. To neslaganje izraženo u „sukobu interesa razvijenih zemalja, s jedne strane, i zemalja u razvoju, s druge strane“⁴⁸ odnosilo se na odbijanje razvijenih država, da potpišu protokole⁴⁹ koji bi uticali na smanjenje njihovog profita, koje bi *de facto* nastupilo usled mnogobrojnih predviđenih ograničenja proizvodnih procesa, koji su označeni kao veoma štetni. Uprkos tome, stavljanje ekološkog pitanja pod okrilje UN i instituta Međunarodnog prava, utiče na progres ekološke svesti u društvu.

Imajući u vidu da su mnogi autori period i društvo u kome živimo nazvali informatičkim, potrebno je ukazati na važnost i uticaj svih medija kao posrednika u prenošenju informacija, a vrlo često i izvora informacija u informacionom procesu. U mnogim ranijim kriminološkim tekstovima o povezanosti kriminaliteta i medija isticano je da su mediji jedno od najmoćnijih sredstava kreiranja stava i svesti društva o bilo kom pitanju, pa tako i ekološke svesti. Od ažurnosti, stručnosti, tačnosti itd. medijskih izveštaja o nekom ekološkom problemu, u mnogome će zavisti buđenje svesti društva o predmetu izveštavanja, što, svakako, jeste prvi korak u rešavanju kakvog ekološkog problema, bilo preventivno, bilo otklanjajući već nastale negativne posledice. Naravno da u velikom broju slučajeva vlasnici najkorišćenijih medijskih sredstava odbijaju da izveštavaju o ekološkom kriminalitetu, dajući prednost senzacionalnijim kriminalnim radnjama kao i komercijalnijim temama, uopšte. U vezi s tim, jasno je da odsustvo ekoloških tema, samim tim i tema vezanih za ekološki kriminalitet u medijskom prostoru otupljuje oštricu neformalne socijalne kontrole i sankcionisanja te vrste kriminaliteta, jer se stiče utisak opšte društvene nezainteresovanosti. Mediji u većini slučajeva utiču na davanje efemerne dimenzije ekološkim problemima, na taj način što neposredno, nakon neke velike ekološke katastrofe, njoj daju enorman medijski prostor i pažnju, koji traju samo u momentima neposredno nakon takvih katastrofa. Takav medijski pristup utiče na širenje panike i neracionalno sagledavanje problema. Čini se da bi manji, ali konstantniji medijski prostor i pažnja doprineli podizanju opšte ekološke svesti u cilju prevencije ekološkog kriminaliteta. Takođe, primećeno je da mediji daleko jači uticaj, kada je reč o programu ekološkog sadržaja, ostvaruju na lokalnom, nego na globalnom nivou. Naime, „lokalne radio i TV stanice u odnosu na nacionalne, imaju prednost prisnijeg i kvalitetnijeg odnosa sa svojim konzumentima“.⁵⁰ S obzirom na to, neophodno je podići nivo zastupljenosti ekološkog programa, pre svega u lokalnim medijskim sredstvima, jer ljude, svakako više zanima ono što se događa u njihovoj neposrednoj blizini.

Značaj obrazovanja, takođe, može biti od uticaja prilikom razmatranja ekološkog kriminaliteta. Podaci javnih tužilaštava Republike Srbije⁵¹ za 2009. i 2010. godinu pokazuju da su učinioci ekoloških krivičnih dela mahom lica sa osnovnom stručnom spremom, manji broj lica ima srednju stručnu spremu, dok lica sa visokom stručnom spremom kao izvršiocima ekoloških krivičnih dela, nema u evidenciji. To otvara mogućnost da se stepen obrazovanja može dovesti u vezu sa stepenom ekološke svesti.⁵² Ipak, potrebno je primetiti da je takav stav relativnog karaktera, te da se odnosi samo na fizička lica kao učinioce ekoloških

47 Koncept održivog razvoja.

48 Kosanović S., *op. cit.*

49 Primer odbijanja SAD i osmogodišnjeg oklevanja Rusije da potpišu protokol iz Kjota (1997)

50 Đorđević V., Pitanja ekološke svesti – mediji u formiranju urbane javnosti, u: Mimica Z., I Grad Z. (ur.), *Rani radovi polaznika alternativne akademske obrazovne mreže 2001 – 2003*, Beograd 2004, str. 373–395.

51 Čavoški A., Trajković D., *op. cit.*

52 *Ibidem.*

krivičnih dela. Odgovorna lica unutar pravnih lica su uglavnom lica sa visokom stručnom spremom, te u odnosu na njih, malopredajna konstatacija nije adekvatna. Oslanjajući se na isti izvor podataka, očigledno je da su učinioci ekoloških krivičnih dela mahom muškarci, što daje povoda za tumačenje pola kao uzroka ekološkog kriminaliteta. Naravno da se takvo stanje stvari može objasniti pozivanjem na uspostavljene kulturološko-društvene obrasce, odnosno da objašnjenje dominantne prisutnosti muškaraca kao učinilaca ekoloških krivičnih dela leži u društvenim činjenicama, što objašnjavaju kriminološke teorije o muškosti. Pitanja uticaja pola na ekološki kriminalitet razmatrana su i u našoj literaturi.⁵³

2.4. Odnos subjekata ekološkog kriminaliteta prema svom delu

Analiziranje načina na koji učinioci ekoloških krivičnih dela reaguju na svoju ekološki štetnu delatnost od velike je praktične važnosti pri procesima neformalne i formalne socijalne kontrole. Čini se da se razmatranje ponašanja subjekata ekološkog kriminaliteta, neminovno, mora odvijati u skladu sa dve već postojeće kriminološke teorijske koncepcije. Radi se o teoriji o šizofreniji zločina⁵⁴ (Rodžer Burk) i tehnikama neutralizacije⁵⁵ (G. Sajks i D. Maca). Ponašanja subjekata ekološkog kriminaliteta, dakle učinioaca ekoloških krivičnih dela, a potpuno je ista situacija i sa ekološkim deliktima, može se objasniti teorijom o šizofreniji zločina. Naime, teško da postoji pojedinac koji se neće složiti sa konstatacijom da je zaštita životne sredine od vitalnog značaja za čovečanstvo ili pojedinac koji bilo kakvo ugrožavanje i povređivanje iste smatra pozitivnim. Jednostavno, radi se o tome da pojedinac ima dvostruke vrednosne kriterijume u smislu da svaki ekološki štetan akt bilo kog drugog pojedinca treba oštro osuditi, čak i strategijom nulte tolerancije, dok se sopstveni isti ili slični akti ne tretiraju na takav način. Konkretno, pojedinac se zalaže za suzbijanje, u ovom slučaju ekološkog kriminaliteta, dok sam vrši isti. Dobar primer za ovu konstataciju svakako jesu dešavanja u vezi sa potpisivanjem protokola iz japanskog grada Kjoto, gde su SAD deklarativno podržale mere protiv suzbijanja emisije štetnih gasova, odbivši pri tom da taj protokol i same potpišu i tako sebe formalno obavežu na poštovanje pomenutog protokola.

Tehnike neutralizacije se po pravilu primenjuju *post factum*, a njihovo centralno pitanje, „zašto ljudi krše norme u čiju osnovanost veruju?“⁵⁶, u skladu je sa pomenutom kontradiktornošću kada se radi o situaciji postojanja određene svesti o značaju životne sredine, a sa druge strane njenim ugrožavanjem i povređivanjem. Ipak, u okviru tih tehnika izdvajaju se tri koje su, čini se najprimenljivije na polju ekološkog kriminaliteta. U tom smislu, brojna su poricanja odgovornosti, što je vrlo podesno za subjekte ekološkog kriminaliteta, usled komplikovanog procesa dokazivanja iste. Slično je i sa poricanjem nanesenih povreda, jer su posledice ekološkog kriminaliteta uglavnom neposredno i momentalno teško vidljive. Shodno tome, može se istaći da su ekološka krivična dela, temporalna krivična dela. Imajući u vidu da su brojni radovi o ekološkom kriminalitetu, ekološka krivična dela označili kao krivična dela bez žrtve⁵⁷, što je u razmatranju kulturološkog skupa uzroka ekološkog kriminaliteta već istaknuto, jasno je zašto je poricanje postojanja žrtve, veoma primenjiva neutralizaciona tehnika.

53 Konstantinović – Vilić S., Žunić N., op. cit.

54 Ignjatović Đ., op. cit., str 88.

55 Ignjatović Đ. (2009), op. cit.

56 *Ibidem*.

57 Batrićević A., Ekološka krivična dela – zločini bez žrtve? *Temida*, Beograd 2013.

3. ZAKLJUČAK

Razmotrivši ekološki kriminalitet sa društvenog aspekta, može se zaključiti da je na njegovom uzdizanju u rang najopasnijih društvenih problema u poslednja dva veka urađeno mnogo. U budućnosti treba nastojati da se ekološki kriminalitet rešava preventivno, uspostavljanjem odgovarajućih profilaktičkih mera. Današnje generacije su u odnosu na one sa početka industrijskog razvoja u prednosti, oslanjajući se na decenijama uspostavljane načine za suzbijanje ekološkog kriminaliteta, empirijska saznanja o tome šta znači, kako zapravo izgleda i koje su posledice velikih ekoloških havarija poput one u Bopalu (1984.), koja se smatra jednom od najvećih industrijskih havarija ili one u Černobilju (1986.). To što kod ekoloških zločina nije jednostavno definisati konkretnu žrtvu ili više njih, ne znači da oni nemaju svoju žrtvu. Ekološki zločini utoliko su podmukliji, što se njihovi efekti, po pravilu ostvaruju ne samo na sadašnjim, već i na budućim generacijama, a činjenica da je ekološki zločin učinjen na bilo kom mestu, potencijalna pretnja za celu planetu, iziskuje da se njegovom suzbijanju pristupi kolektivno i sa najvećim stepenom društvene odgovornosti. Ekološki kriminalitet primer je kako jedna društveno negativna pojava može ujediniti ceo svet, jer njegova dejstva ne poznaju administrativne granice.

LITERATURA

- Batričević A., Ekološka krivična dela – zločini bez žrtve ? *Temida*, Beograd 2013.
- Batavljčić D., Obnovljivi izvori energije – alternativa koja budi nadu – u: Dimitrijević P., i Stojanović N., (ur.), *Ekologija i pravo*, Niš 2011.
- Cifrić I., *Socijalna ekologija – prilozi zasnivanju discipline*, Zagreb 1989.
- Ilić – Popov G. Ekološki porezi
- Ignjatović Dj., *Kriminologija*, Beograd 2011.
- Ignjatović Đ., *Teorije u kriminologiji*, Beograd 2009.
- Joldžić V., *Ekološki kriminalitet*, doktorska disertacija, Beograd.
- Jovašević D., Ekološki kriminalitet u Srbiji, u: Dimitrijević P., i Stojanović N., (ur.), *Ekologija i pravo*, Niš 2011.
- Konstantinović – Vilić S., Žunić N., Ekofeminizam – razumevanje odnosa feminizma i ekologije, u: Dimitrijević P., i Stojanović N., (ur.), *Ekologija i pravo*, Niš 2011.
- Kosanović S., *Ekološki kriminalitet*, Pravni fakultet univerziteta Union u Beogradu, Beograd 2009.
- Lončarević – Horvat O., Pravna prosudba ekoloških poreza, u: Dimitrijević P., i Stojanović N., (ur.), *Ekologija i pravo*, Niš 2011.
- Lilić. S., u saradnji sa Drenovak M., *Ekološko pravo*, Beograd 2010.
- Mitrović M., Bovan S., *Osnovi sociologije prava*, Beograd 2013.
- Pokrajac S., Tehnologija i koncepcija održivog razvoja, *Ekonomski anali*, Beograd 1999.
- Đorđević V., Pitanja ekološke svesti – mediji u formiranju urbane javnosti, u: Mimica Z. I Grac Z. (ur.), *Rani radovi polaznika alternativne akademske obrazovne mreže 2001 – 2003*, Beograd 2004.
- Čavoški A., Trajković D., *Analiza statističkih podataka o kaznenopravnoj zaštiti životne sredine u Srbiji*, Beograd 2011.
- Krivični zakonik („Sl. Glasnik RS“, br. 85/2005).
- <http://www.news.com.au/travel/world-travel/countries-with-the-worst-air-pollution-ranked-by-world-health-organisation/story-e6frfqai-1227040198863>, Pristup (16.11.2014.)
- <http://en.wikipedia.org/wiki/Industry>, Pristup (16.11.2014.)
- <http://www.vesti-online.com/Stampano-izdanje/08-01-2012/Top-lista/192789/Najbogatije-drzave-na-svetu/print>, Pristup (16.11.2014.)

Aleksandar Stevanović

Law Faculty, University of Belgrade

ENVIRONMENTAL CRIME

SUMMARY

The aim of the article is to review some basic issues of the environmental crime. It was done by using multidisciplinary and interdisciplinary methods. The analysis is focused on the social aspect of the phenomenon, especially taking into account the economic, industrial and cultural interaction and causality. The article shows that all of these social categories have equal influence on the occurrence of the studied phenomenon and that mentioned social categories deserve identical treatment in science.

Also, in this paper, the author discusses a number of important issues related to the normative side of environmental crime, analyzing the norms of criminal legislation and ratified international documents. According to this, it was demonstrated that in terms of creating legal preconditions for solving this issue has already done a lot, especially from the second half of the twentieth century.

However, the author has pointed to cases of non-compliance with certain documents, even by the large countries of the world, which means that there is still need for further development of the system of compliance of the normative framework. Critical analysis of environmental crime was supported by corresponding criminological theories and relevant statistics in order to validate the hypothesis of interaction of the social influences on the environmental crime and their equal importance. The author specifically emphasizes the importance of environmental awareness, since the paper has shown that its lack opens up opportunities for the expression of all other social causes and represents a kind of general preconditions. It is examined the circle of potential reactions of the active subjects of the environmental crime according to applicable criminological theories. For the summing up, the paper determines environmental crime as a global problem, what is shown in the article by using several examples.

Key words: ecology, crime, causes, preconditions, social categories, criminology.